

egyelőre megszerezhető. Kiadta az Alternatív Közgazdasági Gimnázium Alapítvány 1993-ban, a Pedagógus Szakma Megújítása Projekt és az Evangélikus Országos Múzeum támogatásával.

(*Merényi Zsuzsanna: Sztehlo Gábor, a gyermeknevelő. AKG Alapítvány Kiadó, Bp., 1993. 120 o.*)

## TRENCSENYI IMRE

### Az „alkotmányos” pedagógus, Janusz Korczak

Újabb figyelemre méltó kiadvánnyal jelentkezett az Iskolapolgár Alapítvány, amikor az „Állampolgári technikák az iskolában” sorozatának negyedik kötetét kiadta. Akik találkozhatnak már a sorozat előző három kötetének bármelyikével, akár az Igazlító nappal (*Pál Tamás*), akár a Diákönkormányzatokkal (szerk.: *Papp György*), akár a Mit kell tudni egy iskolapolgárnak az új közoktatási törvényről? (szerk.: *Hanga László és Nemes Dénes*) című kötettel, azok tudhatják, hogy a sorozat minden kötete a jogállamban jogaival élni kívánó és tudó iskolapolgárok állampolgárrá nevelődését segíti. A demokrácia működésének gyakorlatát kínálják és írják le a sajátos, iskolai keretek között.

A negyedikként megjelentetett Az „alkotmányos” pedagógus, Janusz Korczak című kötet kitekintést kínál az iskola világából. Minden tanulmánya a kiváló lengyel orvospedagógus, Janusz Korczak személyén, példáján, művein keresztül vezet a demokrácia, a gyermeki-tanulói önkormányzatiság megértéséhez. A varsói árvaház gyermekeivel a halálba menetelt mártír Doktor alakját legutóbb *Andrzej Wajda* filmje tette sokak számára feledhetetlenné.

*Gyóni Lajosné* tanulmányának középpontjában a korczaki önkormányzat áll. A szerző a Doktor alakját övező mitikus tiszteletet nem csorbítva mutatja be Korczak pedagógiai munkásságának, tevékenységének in-

Szeretnék soraimmal (átmeneti) beszerzési nehézségeket okozni, melyeket majd egy újabb, bővített kiadás oszlat el (nem nagyon sok idő elteltével).

novatív eredetiségét. Életútjának azt a szakaszát ismerteti a tanulmány, amikor a varsói árvaház igazgatójaként 30 éven át szervezte, vezette és kiváló megfigyelőként, íróként rögzítette az elhagyott vagy árva zsidó gyermekek otthonbeli életét. Korczak pedagógiai újszerűségét a szerző abban látja, hogy az árvaház teljes működési rendjét a gyermekek testi-lelki szükségleteinek megfelelően alakította ki. Nemcsak mint orvos figyelte a gyermekeket, hanem mint kiváló érzékenységű pedagógus, az árvaházi életrendet is megszervezte. Személyiség-központú nevelési rendszerével így válik a reformpedagógia részesévé. A tanulmány szerzője az önkormányzat és a gyermekbíróság munkájának bemutatásakor azt elemzi, hogy Korczak pedagógiai felfogásában miként kerül a középpontba a gyermekek aktív részvétele saját életük, mindennapjaik megszervezésében. Fontosnak tartja kiemelni, hogy ez a részvétel nem volt formális, hanem valóságos tevékenységeket és konkrét felelősségeket jelentett. Az önkormányzói részvétel az intézmény vezetésére, gazdálkodására is kiterjedt. Így vált a gyermekek árvaházbeli életének természetes elemévé az önkiszolgáló, a közösségért végzett felelős munka, mely méltóságot, tekintélyt adott a növendékeknek, s gazdagította személyiségüket. A jól szervezett árvaházi élet törvényeit együtt alkották a gyermekek nevelőikkel, betartá-

sukra a bíróság ügyelt. A tanulmány különösen fontos vonásként kiemeli a korczaki önkormányzat és a gyermekbíróság működéséből a gyermeki személyiségek sokszínűségének érvényesíthetőségét a demokrácia keretei közt. Korczak olyan intézményeket működtetett, amelyek nem korlátozzák a személyiség autonómiáját, s kölcsönös felelőségekre, egymás tiszteletére, a másik ember szempontjainak megértésére, toleranciára nevelnek. Ilyen eszköznek tartja a szerző nemcsak az önkormányzati tanácsot, hanem a gyermekbíróság működését szabályozó kódexet vagy például a hetente megjelentetett újságot. Jelentősnek ítéli azt a módszert, ahogyan a Doktor megfigyeléseit napról napra rögzítette, kiegészítve azokat szociometriai típusú más eljárásokkal is. Pedagógiája és az alkalmazott metodika így válik egyidejűleg máig ható követendő és követhető példává az iskola világában is. *Gyóni Lajosné*, aki megalakulása óta titkára a Magyar Pedagógiai Társaság keretei közt működő Korczak Munkabizottságnak, s értő népszerűsítője *Janusz Korczak* gondolatainak, azzal az óhajjal zárja tanulmányát, hogy minél több iskolapolgár ismerkedhessen meg *Janusz Korczak* jelentős szellemi hagyatékával.

A kötet másik tanulmányának szerzője, *Kardos Ágnes* a gyermeki kiszolgáltatottságot választja témául. Írásában azt elemzi, miként harcolt Korczak a gyermeki kiszolgáltatottság ellen, és érvényesült pedagógiájában a gyermek ember mivoltának tisztelete.

Elemzésének példatára *Janusz Korczak* „Hogyan szeressük a gyermeket” című könyve, mely 1982 óta magyar nyelven is hozzáférhető az érdeklődő olvasók számára. A kötetet a Tankönyvkiadó adta ki *Szilágyi Pál* fordításában. Az utószóft *Köte Sándor*, a *Janusz Korczak Munkabizottság* tagja írta, aki a könyv megjelenésének idején a Nemzetközi *Janusz Korczak Társa-*

ság elnökségi tagja volt. A hivatkozott mű gondolatainak nagy része (123–233. oldalig) a most ismertetett kötet önálló fejezeteként, voltaképpen a könyv fő részeként is (újra) olvasható.

*Kardos Ágnes* tanulmánya a születés pillanatától vizsgálja a gyermek kiszolgáltatott helyzetét, ahogyan ezt *Korczak* fent idézett munkájában bemutatja. Megismertet bennünket az a sajátos korczaki gondolkodásmóddal és szemlélettel, mely megértést kér e kiszolgáltatott gyermeknek és világának nemcsak a szülőktől, de legalább annyira a nevelőktől is. *Korczak* sajátos helyzetéből következően (mint egy különleges intézmény felelős vezetője) a nevelők szemszögéből részletesebben vizsgálja ezt a felelőséget. A tanulmány szerzője kiemeli, hogy *Korczak* eltérő és bonyolult egyéniségeként kezeli a gyermekeket, s óv minden általánosítástól vagy egyenlősítéstől az alkalmazott eljárásokban. Felelőssé teszi a nevelőket a gyermekek formálásáért, de óvja őket a túlzott beavatkozásoktól. A műből vett idézetekkel illusztrálja *Korczak* véleményét a „felügyelőkről”, s az igazi nevelőkről. A tanulmány ifjú szerzőjének kedvelt és jellemző eljárása ez a továbbiakban is: egy-egy korczaki állítást, tételt idézetekkel illusztrál, majd ezeket értelmezi, magyarázza, népszerűsíti. Így kerül kifejtésre a gyermeki tévedés, hibázás joga (mely erkölcsi ellenállóerejét növeli), a nevelői parancsotgatás és az értelmetlen tilalmak elítélése, a következmények nélküli fenyegetés és az általános vagy akár a kollektív büntetés torzító hatásainak bemutatása, az érzelmeiken keresztül zsarolás és a túlzott magunkhoz kötés kiszolgáltató erejének jellemzése. A gyermek kiszolgáltatott akkor is, ha nevelője kollektív büntetéssel sújtja – állítja *Korczak*. De legalább ennyire károsnak tartja a nevelők ki-magyarázkodásait akkor, amikor a gyermekek valami helytelen dolgot követtek el. Példáival próbál rávilágítani a büntetés rendkívül differenciált vol-

tára. A tanulmány szerzője nagy hangsúlyt fordít arra, hogy bemutassa, *Korcza*k mennyire tiszteletben tartotta a gyermekek személyiségét, érzéseit, titkait, a titokhoz való jogukat vagy akár a védelemhez, védettséghöz való igényeiket. S ha meggondoljuk, hogy mindezt milyen sajátos körülmények – s milyen történelmi viszonyok! – közt tudta megvalósítani – olyan közösségekben, ahol szülők és család nélkül élt együtt mintegy 200 növendék: 6–18 éves gyermekek –, akkor még inkább becsüljük hallatlan pedagógiai érzékenységét, emberségét.

A gyermekek közti kapcsolatokban is találkozhatunk a kiszolgáltatottsággal – mutat rá további elemzésében *Kardos Ágnes*. A felelősségérzet kialakítását, megerősítését segítette az a védnői rendszer, amelyet *Korcza*k az árvaházban működtetett. De óvott attól, hogy az erőszakos, gátlástalan gyermekeknek kiszolgáltatása a nevelő a többi gyermeket. A tanulmány írója idézetekkel bizonyítja, mennyire fontosnak tartotta *Korcza*k a gyermeki érzés- és gondolatvilág ismeretét, kívánságai ésszerű tolerálását, vétségeik higgadt mérlegelését (az elkövetővel együtt!). Az értelmes és megértő szeretetre hivatkozik *Korcza*k nézeteit ismertette a tanulmány írója akkor, amikor azokról a gyerekekről szól, akik mások, akiket a többiek nem fogadnak be. A kommentatív stílusú, idézetekkel sürűn átszótt tanulmány kedvet ébreszthet az olvasóban *Janusz Korczak* gondolatainak megismerésére az eredeti forrásokból, műveiből.

*Kardos Ágnes Korczak* pedagógiai nézeteinek bemutatásakor egyúttal az ember bemutatását is célul tűzte ki munkájában. Az emberét, aki növendékeit az egymás iránti felelősségre és tiszteletre tanította, s aki újra és újra felülvizsgálta nézeteit, mert nem tartotta tévedhetetlennek magát. Az emberét, aki ama végző közös utat is vállalta „gyermekjeivel”.

Arra a kérdésre, hogy miért lett az összeállítás címe: Az „alkotmányos”

nevelő, *Janusz Korczak*, a kötet harmadik tanulmánya ad választ. A tanulmány szerzője, *Trencsényi László* nemcsak szakmájában elismert pedagógiai kutató, hanem a tanulói részvétel, a gyermeki önkormányzat szakértője, aki pedagógiai gyakorlatában is bizonyította (bizonyítja) az önkormányzatok működőképességét. Munkájában szélesebb történelmi kontextusban helyezi el az életműnek azt a motívumát, amelyik szerint az iskolai élet alkotmányosságát nem lehet kívülről szabályozottan létrehozni, azt a benne élők mindennapjaiból kikristályosult, s általuk létrehozott és elfogadott (megélt) szabályok teszik alkotmányossá. Ilyen értelemben nevezi magát többször is hivatkozott könyvében *Janusz Korczak* „alkotmányos” nevelőnek.

*Trencsényi László* tanulmánya „Az iskola-köz társaságok történetéből” címet viseli, s azoknak a pedagógiai példákknak a történetét gyűjti össze, amelyek iskola-köz társaság vagy school-city system néven váltak ismertté, terjedtek el a XX. századi reformpedagógiában. A dolgozat Krupszkaja és Foerster korabeli ismertetései alapján mutatja be a történeti mintákat. A szerző példákkal illusztrálja, hogy *Krupszkaja*, aki maga is nagy jelentőséget tulajdonított (különösen pályája első szakaszában) a gyermeki önkormányzat rendszerének – feltűnően éles szemmel vizsgálva a modelleket – az amerikai iskola-köz társaságokat a demokráciatanulási eszköznek tartotta. (A különbségeket a két kontinens társadalomfejlődésének különbözőségével magyarázta.) Ez utóbbi a „magával köve, mint a kéve” típusú iskolai önkormányzat, ahogyan a szerző aposztrofálja (s villantja át hazai síkba az értelmezést).

A tanulmány történeti visszatekintése a XVIII. századi nyúlik vizsgálata, s utal a protestáns kollégiumok hagyományaira. Jelzi továbbá, hogy

vizsgálódásai során középkori adalékra is bukkant. Dolgozatában a tanulói részvétel, az iskola-köztársasági lét példáiként – ellentmondásaival együtt – jellemzi az amerikai *Flanagan* „köpenyéből” származtatott (Fiúk városa) szovjet-orosz ihletésű megoldásokat (SKID Köztársaság, *Sackij*, *Makarenko Gorkij*-telepe stb.), illetve az antifasiszta ihletésű nemzetközi és hazai megoldásokat. Itt kap méltatást *Janusz Korczak* Árvaháza, *Sztehlo Gábor* Gaudiopolisza és *Ádám Zsigmond* Gyermekvárosa társaságában. Bemutat sajátos keverékeket is (mint például a 40-es évek végének csillebérci Úttörő Köztársasága). A továbbiakban a 70–80-as évekbeli magyarországi pedagógiai reformmozgalmak kevésbé publikus eseteit, a gyakorlat példáit és megahnyi ellentmondását mutatja be napjainkig. A példákat, a sikeres modelleket összeköti az a korczaki pedagógiához hasonlító közös vonás, hogy – mint *Korczak* internátusában – ezekben a pedagógiai műhelyekben is a közösség életéből adódó érdekek és szimbólumok összetartó erején növekedik az iskolai demokrácia, izmosodik a beleszólás, irányítás, a részvétel képessége. Ahol pedig → pedagógiai vagy társadalmi okokból ez nem így működik, ott az iskola-köztársaság díszletté válik – figyelmeztet a szerző. A dolgozat fő érdeme, hogy összegyűjtött és bőséges irodalomjegyzékével további kutatásokra inspirál.

Az „alkotmányos” pedagógus: *Janusz Korczak*. Állampolgári technikák az iskolában. Kiadja az Iskolapolgár Alapítvány és az Állampolgári Tanulmányok Központja. Budapest, 1994. 97 old.

## A jövő gyermekei

Egyik hallgatónk – személyes élmény által befolyásolva – az izraeli kibucok-ról írt szakdolgozatot. Anyaggyűjtése

Az ismertetett tanulmányok s a könyvben közölt *Korczak*-mű részletei talán azok érdeklődését is felkeltik, akik ez idáig keveset hallhattak *Janusz Korczak*-ról, kevésbé ismerhették pedagógiai nézeteit. Méltatlanul kevésbé ismerjük az embert is, aki önmagáról is sokat elmondott azzal, ahogyan a gyerekekről s a gyermekekért szólt. A Doktor, a Tanító, az Ember példájának további megismerésére ösztönzi az olvasókat az a felhívás, amit a könyv záró oldalain tesz közzé a *Janusz Korczak* Munkabizottság abban a reményben, hogy újabb ifjú *Korczak*-követők lépnek soraikba, folytatva az általuk megkezdett munkát.

E recenzió kéziratának nyomdába adása után az 1994. október 3–9. közt Jeruzsálemben megrendezett V. Nemzetközi *Janusz Korczak*-konferencián további olyan fontos információkhoz jutottam, amelyek megerősítettek abban, hogy *Janusz Korczak* pedagógiai öröksége világszerte elevenen él és hat napjaink drámai pedagógiai kihívásainak megoldásaiban. Ezt bizonyítják az utóbbi évek kiadásai, többek között német és angol nyelven. Jelképesnek tekinthető, hogy a lengyel-zsidó *Korczak* műve 1994-ben megjelent arabul is, s először olvasható orosz nyelvű monográfia a Doktor-ról (tatár kutató munkája).

MAKAI ÉVA

nagy nehézségekbe ütközött. Hiányos ugyanis a téma – főleg magyar nyelvű – irodalma. Talán nem haszontalan, ha